

ÉGTÁJ

HERCEG JÁNOS

ÚTKÖZBEN

HELYTÖRTÉNETI JEGYZETEK 15.

Nehéz lennie válaszolni rá, mi volt az oka, hogy Kupuszina nem teremtett szorosabb kapcsolatot Gombossal és Doroszlóval. A régi világban a mindannyiunkat körülvevő német tenger feltételezett volna valamiféle összetartást már a nyelvi azonosság folytán is. A gazdaságilag erősebb némettség útját állta a magyar falvak fejlődésének az apatini járásban. Talán ha szervezeten léptek volna fel a magyarok, gondolná az ember. Csakhogy abban az időben mindenfajta társadalmi szervezkedés szembeállta magát az államhatalommal. Minden elégedetlenség magában hordta a lázadás szikráját, s ez félelemmel töltötte el az uralkodó köröket. Hogy miért nem próbáltak inkább javítani az apatini járás magyarjainak helyzetén? Mert az ilyen szándék osztályérdekekbe ütközött volna.

Ezért volt kénytelen Bácskertes népe a kirajzást választani megoldásul a népszaporulat állandó emelkedésével járó gondoknak. Gombos meg Doroszló népe viszont a cselédeskedésben keresett menedéket. És az így városba szakadt fiatalok közül sokan sosem tértek többé vissza a falujukba.

Ott viszont megtalálták egymást. A cselédsors még talán a nyelvnel is szorosabb kapocs volt. Vasárnap délután a zombori liget, vagy a Holpert-féle kocsmágyerme, ahol cseléd tánccal volt minden vasárnap délután, gombosi és doroszlói fiatalokkal volt tele. Szerelmek szövődtek, házasságok jöttek létre ezeknek a találkozásoknak eredményeként. S akik így egymásra találtak, azok idővel a hazafelé vezető utat is megtalálták. Ha nem előbb, öregkorukra hazamentek. Akkorára már rendszerint sikerült egy kis házat szerezniük, esetleg némi földet. És mivel a szolgálatból kiöregedtek, otthon húzták meg magukat.

Mert a szülőfalu soha egy pillanatra sem veszítette el vonzását. Jung Károly gombosi hagyományokat megörökítő könyvének adatközlői többségükben cselédek voltak, többen hosszú éveken át. Mert mintha épp a távolság erősítette és tette volna feledhetetlenné az otthoni emlékeket. A legapróbb részletek is tovább éltek bennük falujuk hagyományvilágából, amikor pedig ők maguk már réges-rég nem hittek babonákban, hiszen a városi környezet mégiscsak felvilágosodottá tette őket. De mintha épp a nagyobb távlatban szépültek volna meg ezek az emlékek, ha törvényekben hinni már nem is lehetett.

Sokáig feltűnő volt a különbség életvitelben is a három falu között. Doroszlón és Gomboson remekül sütöttek-főztek. Olyan ételeket is magától értetődően tettek asztalra, amilyeneket Kupuszinán hírből sem ismertek. Mert városi házakban cselédeskedve maguk is megszokták és megszerették, amit ott főztek.

Kupuszinán nem volt idő főzésre. Egyáltalán elhanyagolták a konyhát. Mert a piacozás nem engedte meg olyan háztartás vezetését, amelyet az előbbieknél a városban megszoktak. Az asszonyok, ha otthon voltak, idejük legnagyobb részét a földön töltötték, minthogy a konyhakerti vetemény több munkát igényel minden más hagyományos gazdasági kultúráknál.

Csak az utóbbi időben, a fejlettebb agrotechnika jóvoltából szabadultak fel annyira a dolog járma alól, hogy nagyobb figyelmet fordíthatnak a sütés-főzés tudományának és egyáltalán a ház és az otthon szépítésének. Nem is maradnak most már el semmiben Gombos és Dorozsló mögött. Sőt vannak dolgok, amelyekben meg is előzték a látszólag oly hasonló falvakat. Mindenekelőtt talán jövedelem tekintetében. Lehet, hogy nincsenek közöttük a vidék átlagából kiemelkedő szüatermesztő rekorderek, mint Dorozslón. Talán az ipart tanuló fiatalok száma is alacsonyabb, mint Gomboson. De termelésük rugalmasabb, a piachoz alkalmazkodóbb, amivel óhatatlanul együtt jár szaktudás és érdeklődés fokozottabb fejlődése.

*

Hagyományörzés szempontjából, és kívülről nézve, semmi különbséget nem lehet felfedezni a három magyar falu: Dorozsló, Bácskertes és Gombos között. A legutolsó időkig kitarítottak népviseletük és szokásaik mellett. Bácskertes a jellegzetes tájszólásról sem mondott le. S ha mostanában — főként a fiatalok körében — már az irodalmi nyelv terjedt el, abban a nyolcosztályos iskola mellett rádiónak és televíziónak is jelentős része volt.

Különbség azonban mégiscsak van közöttük, amint azt már életvitelük, gazdasági helyzetük és megélhetési viszonyaikról szólva elmondottuk. Viseletükben éppúgy, mint táncaikban és dalaikban. Czimmer Anna népegészségügyi kutatásai során az ötvenes években a bájolás és ráolvasás babonáiban igen éles eltérésekre mutatott. Mintha itt szóltak volna bele a dédanyák leginkább utódjaik életébe. A szakember könnyen megállapíthatta, mit hoztak magukkal korábbi lakóhelyükről és mi az, amit itt vettek át. Német és szláv hatásnak is engedve, anélkül azonban, hogy ezek a hatások szervesen be ne olvadtak volna hiedelemvilágukba. Gomboson és Dorozslón a városból is beszivárgott egy és más, de észrevétlenül elvegyülve azzal, ami eredeti és jellegzetes volt. Kupuzsinán a gólyatánc dalmát változatlanul hozták, ki tudja, milyen közvetítéssel Amerikából, a néger spirituálénak csak a szövegét magyarítva, a „glori, glori alleluja” refrénje helyett „hosszú lábú gólyamadárt” énekelve.

A dorozslói csiraj-nóták és a gombosi tuskömök közötti rokonság igen szembetűnő, de mind a két falu magáénak tulajdonítja az eredetiség és elsőbbség jogát. Kiss Lajos közös forrást emleget, amelynek helye térben és időben újabb komparációra adhatna alkalmat. S eközben, persze, alig van szerepe annak a ténynek, hogy Dorozsló a régebbi település, ahova egy ideig vallásuk gyakorlására jártak, a nagy áradások idején még temetkezni is a gombosiak.

Mint azonban már említettük, kétszáz év nem múlt el úgy, hogy érintetlen maradt volna az ősi népi kulturális örökség. Így történt, hogy a legutolsó időkig mind a három falu folklórja magán viselte egyénisége jeleit, amelyek már erősen eltértek mindattól, ami régen, a kitelepülés előtt közös volt. Kalocsa vidékének, Sárköznek és a Dunántúlnak — azon kívül, ami általános, mint például a balladák átvételében és helyi alkalmazásában — alig maradtak érintetlen közös vonásai. A viseletnek kisebb-nagyobb módosulása ugyancsak helyi jellegű volt.

Végső soron azt kellene mondanunk: Bácska nevelte ezt a népet, az új haza, amely kétszáz éven át adott munkát és kenyeret, ha mégoly mostohan is, az idetelepülteknek. S ha ragaszkodtak ahhoz, amit magukkal hoztak, ösztönös önvédelemből tették. Mert nem érezhették magukat mindjárt biztonságban új hazájukban. Rendet kellett előbb a hatóságnak teremteni, áthelyezni, tovább költöztetni az itteni szörványokat, ami aligha ment simán, zökkenő nélkül, kisebb-nagyobb összecsapások is előfordulhattak. Idegen világ volt, ahova érkeztek. Szót érteni se tudtak mindjárt a szomszéd falvak népével, s az urak, akik fölöttük voltak, a kincstári megbízottaktól kezdve lefelé a pandúrokig, szintén más nyelven beszéltek. Latinul is, németül is, szerbül is — minthogy a megyei perzekútorokat a leszerelt granicások soraiból verbuválták —, csak magyarul nemigen. Minden okuk megvolt hát a bezárkózásra.

És amikor végül mégiscsak megszokták és megszerették az új hazát, s a magukénak vallották, a házaikon, otthonaikon is meglátszott népi múltjuk nem egy jele. Falvaik is jellegzetesen épültek, utcáikról is meg lehetett mondani, kicsodák és honnan jöttek. Gombos, Bácskertes és Doroszló csak most kezdi elveszíteni népi jellegzetességeinek ismertetőjeleit, amikor a népviselet lassan már jelmez lesz, a dalok és táncok pedig csak alkalmi megnyilatkozások.

De hát ez világlejenség, útját állni nem lehet és nem szabad.

*

A Duna mellett vonuló apatini járás a tizennyolcadik században állandó migráció színhelye volt. Doroszlóról, Gombosról, illetve az akkori Bogojárról kitelepítették a szerbeket, s helyükbe jöttek az új lakosok. A kitelepítést nem a hatóság szorgalmazta, még kevésbé a jövevények. Maguk a szórványokban élő, teljesen még le se szerelt katonanép, a gránicsárok határozott fellépésének kellett eleget tenni.

Talán anyanyelvüket féltették, nemzetiségüket és vallásukat a behozott népektől. Talán az előjogokat, amelyek most megszűnni látszóttak a határörvidék fokozatos megszüntetésével. A monarchia külpolitikai viszonyai ugyancsak hazzájáruhlhattak a megállapodni nem tudó szerbek hangulatához. Az ezerhétszázötvenes évek elején 30 ezer főnyi szerbséget fogadott be Oroszország. Igaz, hogy ezeknek nagy része a Tisza és a Maros vidékéről távozott, s ha a Bácskaságból kevesen is csatlakoztak hozzájuk, a szétszórtan élő szerbek most már egyre jobban keresték egymás közelségét. Még voltak lázadók, akik a polgári hatósággal szemben tanúsítottak ellenállást, behúzódtak a Duna erdős morotváiba, bevették magukat a kukoricásokba, s csak éjnek idején portyáztak a kincstári uradalmak karamjai körül, úgyhogy a leghírhedtebb falu, a Gombos helyén fekvő Bukcsinóvác lakói ellen katonaságot kellett kiküldeni, amely valóságos háborút folytatott a bujdosókkal.

Crnjanski csak a kivándorolt tisztek csalódással teli életét írja le. Hogy a néppel mi lett, egy orosz népdal engedi sejtetni:

*Prodám hatu i komnatu
Budem serbovat!*

Egy másik népdalban ez a „szerboválás” vándorelétről szól, zsoldos katonaságot jelent, amelynek szolgálata a mezőgazdasági munkák idejére megszakadt, a harcosokból parasztok lettek, „beri szerp ta idi sztep”, ahogy a népdal a továbbiakban elmondja.

S akik ittmaradtak, nem örülhettek az újonnan jött, megriadt népnek. A birtokukról kellett lemondaniuk, az otthonukat elhagyni miattuk. Nem csoda, hogy meggyűlöltek szegényeket. S ha itt nem is került sor véres összetűzésekre, mint Szivácon, esztendőikbe telt, amíg véglegesen meghatározták egy-egy település pontos helyét.

Legtovább a gombosi magyarokkal tartott a telepítés. A kincstári igazgatóság nyilvántartása nem egyezett a szegedi határőrparancsnoksággal. Utóbbi különben sem volt szigorú a parcellák kimérésében, hiszen a török kitakarodása után amúgy is senki földje volt az egész vidék. A katona annyit művelhetett, amennyit a családjával elbírt. Előbb Karavukovóra telepítették a jövevények első csoportját, az ottani szerbek közé, azzal, hogy azoknak majd Szilberekre kell menniük. Közben a Duna is bele-beleszólt a telepítési politikába, ezer meg ezer holdat lakhatatlanná téve, úgyhogy kissé magasabb pontra, a középkori Boldogasszony telke helyére kellett húzódnniuk a magyaroknak, s az aztán végső lakóhelyiük lett.

Nevét is úgy kölcsönözte ideiglenesen, korábbi átmeneti lakóhelyéről Uj-Karavukovónak mondvá magát, mivel Boldogasszony telke egészen eltorzult a szerbek használatában, Bogojevóra. Nem sejtette persze ebben a változásban az eredeti nevet, s így inkább ezt használta egy ideig a nép, kicsit a maga nyelvéhez igazítva, Bogoját mondvá. Száz év kellett, hogy

a megépült vasúttal dunai átkelőhely legyen ez a Bogoja, s a gőzkompp kikötési helyén épült csárda gazdája, Gombos István olyan népszerű ember, hogy aztán már az egész falut róla nevezzék majd Gombosnak.

*

A Szilberekre telepített szerbek nyilván azért nem kerültek összeközösbe a németekkel, mert azokat is velük egy időben hozták be, s minden jel szerint rendezett kataszteri viszonyok közé. De másutt is békeségben éltek együtt: Órszállason, Paripáson, s az említett Karavukovón, amely oly sokszor cserélte lakóit.

Amíg nem került együttélésre a sor, nem is volt semmi dolguk a németekkel. Az idejött magyarok viszont hiába voltak éppoly szegények, mint ők, uraknak, pandúroknak egyfórmán kiszolgáltatta, nem tudták megnyerni, ha nem is a rokonszenvüket, hát az együttéléshez nélkülözhetetlen türelmüket és megértésüket legalább. Mert élt még a Rákóczi-hadjáratok emléke, amikor a császár védelmében kellett a grancsárok-nak szembeszállniuk a kurucokkal, minthogy a fejedelem hiába próbálta együttműködésre bírni a harcias, a magyarhoz hasonlóan kijátszott nép vezetőit. Elő tanúi voltak még ezeknek a harcoknak, s talán a kuruc nóta is felhangzott olykor:

*Megégett Rácország,
Megmaradt három ház...*

Németek és magyarok között nem volt ilyen történelmi antagonizmus. A monostori és a szontai sokácok is megfértek közöttük a nagy békítő, a katolikus egyház szélesan kiterjesztett védőszárnyai alatt. És ugyanez a fegyvertelen nagyhatalom szította az ellentéteket is a szerbek és más népek között. Aztán már csak a magyar szabadságharc kellett, hogy az ellenszenv tartós maradjon, de a hatalom árnyékában csodálatosan egymásra találjanak a népek.

A krónika csak Sztapár és Doroszló fegyverbarátságát jegyezte fel. A szerb alkalmi vers azonban Gombosról is említést tesz. „Stapar dreči, Doroslovo leči, a Bogojevo molí da Stapar ne gori...” Talán nem volt küldöttségcsere a történelmi fordulatok idején Gombos és Sztapár között — mint Doroszló esetében —, de az előbbi idézet Gombost is bevonja ebbe a népi véd- és dacsövetségbe, s ez lehet a magyarázata, hogy 1944-ig ebben a járásban volt a legkevesebb nemzeti türelmetlenségből eredő atrocitás.

A négyféle nép különélése, egymástól való elzárkózása a régi apatini járásban egyféle rezervátumát alakította ki a népművészetnek. Az egész egykori vármegyének nem volt még egy olyan vidéke, ahol ilyen zavartalanul mutatkozott volna meg magyarok, szerbek, sokácok és németek sajátos viselete. A történelmi társulat múzeumának néprajzi anyagának kilencven százalékáa ebből az ötvenezer lélekszám alatt maradt színes, ősi hagyományokat őrző közösségből való. A sztapári tyilimek, a monostorszei és szontai pregacsák és ponyavicák, a faragott guzsalyok és pásztorbotok s még megannyi népművészeti holmi a szerb és sokác nők kezűgyességét dicsérik. A németeknél a fonás-szövés otthoni munkája ismeretlen volt. Ők még az őshazából takácsokat hoztak magukkal, s a női munkaerőt kinn a földön, a gazdaságban jóval racionálisabban használták ki. Doroszlón és Gomboson a himzésnek maradtak fenn gyönyörű darabjai, míg Kupuszinán csak mostanában fedezték fel a vászonszövés háziiparának igen szép és sajátos színeket és motívumokat őrző tárgyi emlékeit. Ha eddig nem részesült kellő figyelemben, talán azért volt, mert a szerb és sokác népművészet látványosabb volt, miközben nem nélkülözött bizonyos egzotikumot sem. S míg a kupuszinaiaknál a színekben a szláv, a sokácoknál motívumokban érezhető, a magyar hatás.

Mint azonban már mondtuk, minden bezárkózás és féltékeny hagyományórzés ellenére is ezen a vidéken mutatkozott meg legerőteljesebben mind a mai napig a népek kölcsönhatása és egymás megsegítése a fennmaradásukat fenyegető veszélyek idején.

*

A századforduló évében egyszerre megijedtek a magyar urak. Már a pesti lapok is arról kezdtek írni, hogy „Magyarország éléstára”, a Bácska gazdaságilag kimerült, népe nélkülözésnek van kitéve, s tömegesen hagyja el ősei földjét. Bácskába két falut telepítettek, mint mondták: „a munka-erő pótlására”. Egyiket a zombori járásban, s azt Szapáry Gyula pénzügy-miniszterről Gyulafalvának nevezték el, a másikat Szilágyi Dezső igazság-ügyminiszter nevével vélték megtisztelni. De ezek is inkább belső telepü- lések voltak, a demográfia taktikai hadmozdulatai, amelyek azt a látsza- tot keltették, hogy nincs már semmi baj.

A Gazdasági Egyesület 60 ezer koronás költségvetés jóváhagyását kérte mintagazdaság felállítására, amely majd nagyobb mértékben bizto- sít kereseti lehetőséget az arra rászorulóknak. Csikókert létesítését javo- sították, löversenyek rendezését, azt állítván, hogy az intenzívebb lónevelés ugyancsak népes foglalkozási ág lesz.

— Az urak ötven évvel visszamaradtak Széchenyi után! — kiáltotta Bokányi Dezső 1901. május elsején a zombori Sikarában rendezett majá- lisra kivonult szocialistáknak. — Most jönnek a lovakkal, amikor a pesti utcákon már automobil közlekedik, a löversenyeken meg a szegény, tu- datlan proletár hagyja ott a pénzét...

Viszont a tejszövetkezetek szervezése, a tarkafoltos svájci tehének meghonosítása nagyon bevált. Unnepelték is érte mindenfelé Darányi Ig- nác földművelésügyi minisztert, aki nemcsak kölcsönt biztosított a bácskai kisgazdáknak, de még egy új lakótelephez is juttatott földet Újvidék köz- vetlen közelében — „római katolikus és jóra való kálvinista” magyarok megletelepedésére —, mire a telepet Darányiról nevezte el a nép.

A kivándorlás azonban nem szűnt meg, s Bács—Bodrog vármegye króni- kása, a fiatal Móricz Zsigmond, kénytelen visszafojtani véleményét: „Tömerdek bajra nyit ez a tény perspektívát, — írja —, ezeknek a vizs- gálatára azonban már nem jogosult a mai napok krónikása.”

A világpolitikában is egyre sűrűsödött a feszültség. Bosznia-Herce- govina okupációja a Balkán felé fordította a figyelmet, s a világ közvé- leménye a végleges megnyugvás politikáját sürgette Délkelet-Európában. Amikor pedig az Osztrák—Magyar Monarchia anttekálta Bosznia-Herce- govinát, a Bácska vegyes lakosságú népe között újra felszították a nacio- nalista ellenségeskedést. A világháború még messze volt, előbb a Balkán- háborúnak kellett lezajlania, amelyet országra szóló incidens kísért a Bácskában. A magyar vámbatóságok ugyanis jelentették, hogy Dungyerszky Lázár bácskai nagybirtokos tetejeseen megrakott uszályokban küldi a lisztet a háborús Szerbiába. Voltak, akik hazaáruulást emlegettek, s bíróság elé kívánták állítani a 110 munkást foglalkoztató újvidéki Zsófia-gőzmalom tu- lajdonosát, de az önérzetes bácskai nábob megyebizottsági felszólalása megnyugtatta a kedélyeket:

— Tisztelt megyegyűlés, méltóságos főispán úr! Engem hazaáruulás- sal vádol a közvélemény elfogultabb része. Megfeledkeznek róla, hogy az évi négyezervagonos örleményem egy részét, mindig is a déli tartományok piaca vette fel. Hogy most ez a piac a Száva alsó folyásánál a helyzet ala- kulása folytán kibővült, még csak fokozta a gyár kapacitását és a mun- kások létszámának emelését. S hogy ez a sok sebből vérző nép, ott Zi- monnyal szemben, abból a kenyérből is tör magának, amely az én lisztem- ből sült, s hogy véletlenül ez a nép az én népem, mert az én nyelvemen beszél, az én istenem előtt hajt térdet, azért én nem érzem bűnösnek magamat.

A megyegyűlés megtapsolta a védőbeszédet, Fernbach Károly főispán félbeszakította a közgyűlést, odalépett Dungenyverszkyhez és melegen meg- ölelte.

*

A Zombor és Vidéke 1908-ban vezércikkben köszöntötte az Edison színház nevű mozit, hangsúlyozván, hogy az élet „lázás ütemben folyik tovább”. A láz és az ütem nem Bikar Ljubomir és Kosta mozijára vonat-

kozott, persze. Mert nem sokkal ezután, 1910-ben, amikor a mozi az „érdeklődés csekély volta miatt” bezárt, már egészen kiélezett hangulatban folytak le a választások, de Zomborban a kormánypárti dr. Konjović David győzött.

Hogy azonban ebben az évben, 1910-ben megnyílt a megyeszékhelyen a szerbiai festők kiállítása, amelyet Vojnits István főispán nyitott meg ünnepélyesen, csak részben volt a szerb nemzetiségű képviselő érdeme, bizonyítja az a körülmény is, hogy a vármegye négyes fogata ment ki az indóház elé, a közben Temesvárra áthelyezett Gozdsu Elek elé. A *Tantalus* és a *Köd* elnémult elbeszélője hétévi zombori tartózkodása alatt már csak a képzőművészet iránt tanúsított érdeklődést. Ő fedezte fel és népszerűsítette Danieltől kezdve Alekszicig a magyarországi szerb festőket, s valószínűleg így juthatott el az akkori Száván túl élő szerb festőkhöz. Itt-tartózkodása idején, néhány év előtt nagy sikerrel rendezte meg a Nemzeti Szalon tárlatát, s talán még akkor elhatározta a szerb művészek meghívását.

— Enrám, természetesen Nadežda Petrović volt a legnagyobb hatású — emlékezett vissza erre a kiállításra az említett dr. Konjović David fia —, pedig akkor én még nem is festő, hanem zongoraművész szerettem volna lenni.

A békebeli Zombornak ez volt utolsó nagy társadalmi eseménye. A szerb intelligencia a monarchia minden részéről idesereglett, és ha a személyes emlékeknek hinné lehet, akkor képzeletben megcsodálhatjuk azt a tarka társaságot is, amely a kiállítás megnyitása után az Elefánt Szálló teraszán ült körül egy asztalt Gozdsu Elek vendégeként; a törékeny testalkatú, s tán épp ezért szakállas és vastag bajszú Lyka Károlyt, a nyurga és előkelő Petrovics Eleket, akit minduntalan megszólított valaki szerbül, pedig már csak pár szót tudott apái nyelvéből, s kissé távolabb, idegenkedve és félszegen hosszú haját zakója gallérjára lógatva Elek Artúrt, aki akkor még a reneszánsz búvőletében élt.

Diadalmas és egyszerre ijesztő is volt ez a nagy találkozás a művészet alkalmából, de ugyanakkor politikai álmok melengetésével és a veregség előrevetett árnyékával. Attól függően, honnan nézte valaki. A reménykedő szerbek, vagy a bizalmatlan magyarok soraiból.

Drágakövekkel kirakott aranykeresztek hintáztak a legalább esperesi lila cingulusok alatt, ahogy a környék pópái koromfeketére festett, keményre sütött szakállal végigsétáltak a városon, méltóságteljes tartásukkal már nem is csupán egyházi fölényt éreztetve, s Hodzsa Milán, a kölpényi képviselő, aki az említett Dungevicsky jóvoltából került a magyar parlamentbe, hogy néhány év múlva Prágában legyen majd miniszter, egy nappal még tovább is itt maradt, mert a Szabad Liceumban az agrárkérdés megoldásáról tartott előadást, mely alkalomból a gazdasági egyesület részéről Falcione Lajos üdvözölte, azon véleményének is kifejezést adva, hogy a tízezer holdas birtok a legrentábilisabb.

Ezekben a napokban érezhette magát utoljára központnak Zombor a vármegyében, amely ugyancsak utolsó fényeit szórta szét itteni, pesti és külföldi vendégekre egyaránt, akik azonban lelkesedés és gyanakvás hamu alatt lappangó paraszából alig éreztek valamit. Ez még mind a legyőzhetetlennek hitt monarchia védőszárnyai alatt történt, a Ferenc József-i aranykor ragyogásában, s ez tette lehetővé a zombori szerb énekar belgrádi fellépését is pár hónappal később. A visszatért dalárdát, a Szent Száva rend kitüntetésével még a főispán is fogadta, s a vármegyháza mégy bástyatornyán vidáman lengette a szél a kék-fehér lobogókat, mintha semmi baj se volna, s örökké tartana a béke.

*

A Balkán-háború még úgy zajlott le a szomszédban mintha ahhoz távolabb már senkinek se lett volna köze. A nagyhatalmak lábhoz tett fegyverrel álltak, s a hangulat nemcsak a Bácskában, de az egész országban sem engedte sejtetni, hogy elkövetkeztek a béke utolsó hónapjai.

Evetovics János még elmondta a parlamentben a bácsi vár restaurálást sürgető beszédét, Kozma László a történelmi társulat ülésén kötelességének érezte, hogy elmarasztalja a fiatal Szekfű Gyulát Rákócziról írt „tiszteletlen” könyve miatt, s akkor egyszerre tele lett a város, a megye és az ország a hírrrel a Ferenc Ferdinánd ellen elkövetett merénylet hírével, majd következett a hadüzenet, de hogy az a monarchia végét jelenti, arra még gondolni is egyet jelentett volna a hazaárulással.

Csak amikor az esetlekekről szóló első jelentések érkeztek, akkor riadt meg a bácskai nép, s csapta meg a történelmi változás előszele. Az internáltak, az üldözöttek, a frontról hazatérők többet tudtak, mint az itthoniak, akik a sebesültek növekvő számáról, a sorbanállásról szerettek tudomást a háborúról, s arról, hogy a fekete kabátos komoly hivatalnokok helyett bukjelszoknyás kisasszonyok sietnek a megyeházára: Baloghy Ernő lett a főispán. Az a Baloghy, aki nem sokkal előbb könyvet írt a nemzetiségi kérdésről, nem éppen a megértés hangján. De ezt az illetékesek közül senki sem vette észre, s így azt hitték Budapesten, Tisza István köreiből, hogy ez majd barátságos gesztus lesz a szerbek felé. És más is azt tette volna, amit ő 1918 őszén, hogy háromnyelvű felhívásban fordult a néphez, őrizze meg a nyugalmát, mert „szerb csapatok vonulnak be, hogy fenntartsák a rendet.”

A nép a helyén maradt, a házában, a földjén, a falujában. Még a vármegye is megmaradt egy ideig mint közigazgatási intézmény. Azután is, hogy Sabovljević Dušan alispán összehívatta, mint mondotta, „a magyar alkotmányhoz hű” tisztviselői kart és bejelentette, hogy Bács-Bodrog vármegye új székhelye ezentúl, 1921-től Baján lesz.

Egy ideig két azonos nevű vármegyét tüntettek fel a térképek. Mégsem az ittmaradtoknak, az elmenőknek kellett megtalálni a maguk helyét. Aki ittmaradt, itthon maradt, aki elment, sokáig idegenben volt.

A gombosi és doroszlói lányok továbbra is bejártak Zomborba és Apatinba cselédeskedni, legalább addig, amíg együtt nem volt a kelengye, s már a jövődöbéli is elszánta magát az életre szóló vállalkozásra.

Evetovics János viszont makacs ember volt. A belgrádi szkupstinában is szóvátette a bácsi vár ügyét, mivel a bunyevác-sokác listán újra képviselő lett. Ki is szállt a helyszínre — ahogy Gebauer Ernő tudósítása jelentette Bácsból — „Veljko Petrović, a zombori születésű nagy szerb író, a BBB — vagyis Bácska-Bánát-Baranya — ügyosztály miniszteri tanácsosa, s megtekintette a romokat és sürgős intézkedést ígért. A helyszíni szemle után Evetović esperes ebéden látta vendégül magas rangú látogatóját”.

Persze, nem Veljko Petrovićon, s nem az esperesen múltott, hogy most sem történt semmi, s éjszakánként továbbra is gondosan megkent kerekű szekerek hordták a sok száz éves téglát, mert kidőlt az istálló fala. És ennek ellenére még mindig áll a vártorony, ahonnan Dózsa György alvezérért, Borbás papot égő fákyaként dobták le a mélységbe, s a csipkés, reneszánsz keretű várablak se változott sokat azóta, hogy Váradi Péter kinézett rajta, a Mosztongán folyó munkát ellenőrizve, türelmetlenül várva a napot, amikor a folyó összeér a Dunával.

Ami viszont a vármegye életében azután történt, amikor már más közigazgatási egységek foglalták el a helyét, nem tartozik a helytörténeti jegyzeteknek ebbe a fejezetébe. A népről, falvakról és városokról pedig, szóval az élő településekről úgyis elmondtuk már azt a keveset, amit tudunk róla. S így ezt a visszanézést a magunk részéről befejeztük.

(Vége)